

Årsta med omnejd

av Harry Runqvist, Österhaninge socken, utgiven 1961

Årsta Slott, träsnitt av Waldemar Bernhardt

Årsta bör ha haft "ståndsmässig" bebyggelse åtminstone sedan år 1308, ty då var "Arestadum" säte för Tyska Ordens komptur (kommendör) i Sverige, den tyske borggreven Henrik von Strömberg. Tyska Orden var en riddarorden med verksamheten förlagd till Livland, där den kämpade mot de hedniska preussarna för att utbreda och försvara kristendomen. I Sverige hade orden betydande tillgångar, donerade av den svenske jarlasonen och ordensriddaren, junker Karl Ulfsson, vilken stupade i det blodiga slaget vid Durben i Kurland år 1260. Tyska Orden behöll sina svenska besittningar i omkring 200 år eller till år 1467, då riksrådet Erik Axelsson av den mäktiga danska släkten Tott köpte ordens egendomar i Sverige. Av köpebrevet framgår, att mer än hälften av de egendomar orden då ägde, låg i Österhaninge. De omfattade bl. a. Årsta och delar av Vendelsö, Sandemar och Gålö.

Erik Axelsson överlät efter kort tid Årsta till brodern Laurens. Denne ärvdes så småningom av sonen Axel Laurensen och denne i sin tur av dottern Karin Axelsdotter, gift med sedermera riddaren Hans Claesson (död 1566) av den ätt, som senare blev känd under namnet Bielkenstierna. I denna släkt ärvdes Årsta i tur och ordning av Claes Hansson d.ä. (död 1598), riksrådet och amiralen Hans Claesson d.y. (död 1620), riksrådet och amiralen, friherre Claes Hansson d.y. (död 1662) och friherre Axel Bielkenstierna. Med Axel, död i sjöslaget vid Öland år 1676, utsloknade ätten på svärdssidan. Genom hans dotters, Charlotta, giftermål övergick Årsta därefter till släkten Fleming, brukspatronen Bremer, Fredrikas far, 1805. Sedan följde grosshandlaren Lars Johan Hierta, brukspatron Johan Lind och direktör Wilhelm Hellgren år 1854, Abraham Saxenberg år 1856, ingenjör Emil Egnell, grosshandlare Carl Schnell och generalkonsul Axel Johnsson år 1898, telefondirektören G. T. Cedergren år 1909 och direktören Herman Meeths år 1919, vars stärbhus fortfarande äger egendomen.

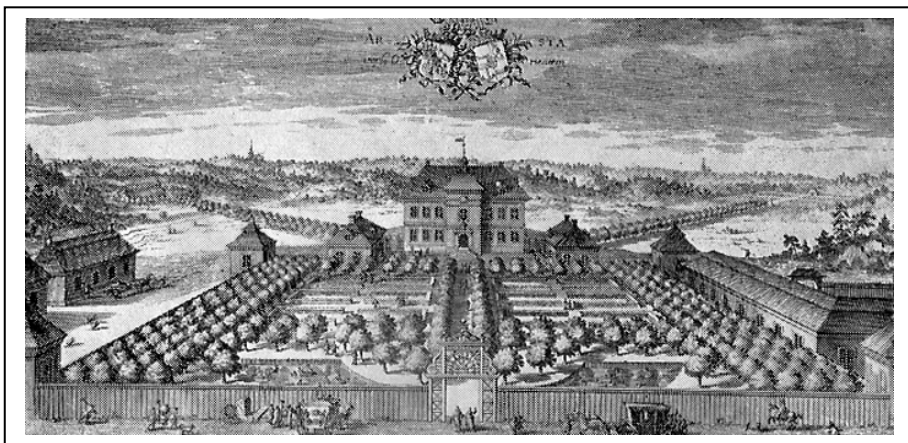
Hur bebyggelsen på Årsta såg ut på Tyska Ordens tid vet man inte, men man kan få en uppfattning om anläggningens utseende på 1600-talet av två kopparstick, utförda av Erik Dahlberg till bildverket *Svecia antiqua et hodierna*. Ehuru bilderna främst avser att visa det då nybyggda stenhuset, kan man även se en samling mindre byggnader norr om slottet, ungefär där den s. k. Gammelgården nu ligger. I närheten av Gammelgården och öster om allén kan man också i den frodiga växtligheten bland åldriga askar och ekar finna lämningar efter gammal bebyggelse, säkerligen det medeltida Årsta. Lämningarna består av en stenklädd brunn och åtminstone två säkra husgrunder av vilka den största mäter ungefär 8 X 17 meter. Flera kullar finnas, vilka möjligen kan dölja ännu några husgrunder. Nuvarande Årsta slott uppfördes på 1600-talet. Den närmare tidpunkten känner man ej, men åren omkring 1655 är mest sannolika. Icke heller känner man namnen på byggmästare eller arkitekt, men enligt sägner skall slottet ha uppförts av Barbro Åkesdotter Natt och dag, gift 1643 med Claes Hansson Bielkenstierna. Mannen avled 1662 och hustrun 1680.

Sägner berättar vidare, att Barbro Åkesdotter valde plats och uppförde slottet under en av mannens sjöfärder och att han blev så rasande, när han kom hem och fann att han icke kunde se havet från det nya slottet, att han gav sin hustru en örfil. Barbro Åkesdotter skulle ha hämnats genom att låta en tjänare lönmörda mannen vid ett "femstenarrör" nära Brink.

Mordvapnet gömdes därefter i en vägg på Årsta. Denna sägen är osannolik i väsentliga delar. Bl. a. var amiralen Bielkenstierna aldrig till sjöss så lång tid i taget att hustrun honom ovetande skulle kunna uppföra en så stor byggnad (under åren 1643—1662 födde hustrun tio barn).

När Erik Dahlberg i slutet av 1600-talet avbildade Årsta i *Svecia antiqua* var Johan Casimir Fleming och Charlotta Bielkenstierna ägare till gården. Deras vapen avbildas svävande över slottet. Vid horisonten syns Väster- och Österlianinge kyrkor.

Det är vidare känt, att Claes Hansson dog sotsdöden på Göksholm i Närke och gravlades där, tills gravkoret i Österhaninge kyrka blev färdigt 1663.

En annan sägen förtäljer, att det var mannen som valde platsen för det nya slottet och att maken ej gärna flyttade från sitt gamla hus. Slottet skulle enligt denna källa ha varit färdigt omkring år 1648. När mannen en gång kom hem, hade hustrun vidtalat en betjänt att möta honom och ge honom en örfil eller döda honom. Betjänten utförde sin husmors befallning och skall som straff härför ha blivit inmurad i det nya slottet. Det förtjänar att nämnas, att Claes Hanssons farbror, Erik Claesson, blev mördad av en betjänt i Finland år 1612. Kanske utgör den händelsen upphovet till Årstasägen. Många årstaägare har spelat en framträdande roll i socknens historia och en del av dem även i rikets historia. De har varit frikostiga med gåvor till

sockenkyrkan och bidragit med huvuddelen av textilierna och nattvardssilvret, med predikstolen, med "årstabänkarna" o. s. v. Det äldsta inventarium, som med säkerhet kan hänföras till Årsta, är en korkåpa (nu i Statens historiska museum) från 1400-talet med Laurens Axelsson Totts och Karin Eriksdotter Nipertz' vapen.

Det inre av Årsta slott behöll mycket av sin 1600-talsprägel fram till början av 1900-talet. Efter 1909 lät ingenjör Cedergren göra en genomgripande ombyggnad, vilken visserligen gjorde slottet mera beboeligt, men samtidigt berövade det en god del av dess särart. Trots detta finns det ändå kvar en del minnen från äldre tid och detta kan man tacka den omständigheten, att Årsta sedan Bremers tid har sålts med huvuddelen av inventarierna, varigenom en hel del av familjen Bremers möbler, prydnads- och bruksartiklar fortfarande finns kvar. Enbart detta är anledning för många människor att vällfärda till Årsta.

Till det yttre är slottet nästan oförändrat sedan 1600-talet. De båda flyglarna är dock tillbyggda under senare hälften av 1800-talet. Även till omgivningarna finns det gott om historiska anknytningar. På en äng öster om slottet skall Gustaf II Adolf ha mönstrat sina trupper, innan de skeppades över till Riga år 1621. Järnåldersgravar finns det åtskilliga på ägorna. Många är kartlagda och en del har blivit vetenskapligt utgrävda. En skadad runsten står uppställd vid södra infarten till parken. Den hör egentligen hemma på Blista (vid nuvarande Backen), på vars mark den tidigare stått, alldeles invid gränsen till Västerhaninge. Inskriften lyder: "Sven lät resa stenen---sin gode fader och efter Gudvar."

Följer man allén över ån upp mot förvaltarebostaden, har man till höger på andra sidan stora landsvägen ett gammalt vattentorn. Då vägen byggdes 1936 fann man i marken häromkring smala trädstammar, som kluvits, urholkats och därefter hopfogats så att de bildade rör, tydligen rester efter en gammal vattenledning. Redan på Dahlbergs 1600-talsstick finns en bild av en ar-tesisk brunn (d. v. s. en brunn med självtryck) på denna plats.

Vägen leder vidare förbi förvaltarebostaden, en relativt ny byggnad, ned till Årsta Havsbad, där HSB sedan mitten av 1920-talet hyrt ut tomter till sommarstugubebyggelse. Havsbadet har hotell och restaurang, tennisbanor och diverse badanordningar.

Sommartid råder ett livligt badortsliv i det lilla samhället, vilket, liksom badstranden, till hälften ligger i Västerhaninge socken.

Under Årsta brukas Käveråker, Blista, Stymninge, delar av Upp-Beteby samt delar av Alfsta i Västerhaninge. Av Blista by finns nu endast en torpstuga, Backen, kvar. Stymninge har fortfarande ålderdomlig bebyggelse.

Mellan Stadsberga och Beteby står en runsten med en ristning som ej kunnat tolkas. En annan runsten, även den på Beteby mark, återfinnes i skogen väster om torpet Beatelund. Inskriften lyder: "---stenen efter Jörund, sin son, som var västerut med Ulf, Håkons son."

Vägen norrut från Beteby leder förbi ett gammalt missionshus, uppfört på sin tid av Betaniaförsamlingen, men ej längre i bruk såsom gudstjänstlokal.